

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.6>

УДК 332.2:332.3

А. М. Третьак,

*д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України, професор кафедри
геодезії та землеустрою,*

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третьак,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,

Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Л. А. Гунько,

к.е.н., доцент, доцент кафедри землепорядного проектування,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9454-744X>

Н. А. Третьак,

к.е.н., старший дослідник, Інститут демографії та проблем якості життя

Національної академії наук України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

**НАУКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

A. Tretiak,
*Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National
Agrarian University*

V. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

L. Hunko,
*PhD in Economics, Associate Professor, National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine*

N. Tretiak,
*PhD in Economics, Senior Researcher,
Institute for demography and life quality problems of the National Academy of
Sciences of Ukraine*

SCIENTIFIC FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL ECONOMICS OF LAND USE

Стаття присвячена дослідженню понятійного базису та сутності розвитку екологічної економіки землекористування саме в контексті його сталого (збалансованого) розвитку. В процесі досліджено, представлено схематично концептуальні засади формування економіки землекористування як науки, що дозволило встановити, що конструктивну роль відіграє саме екологічна сфера. З'ясована приналежності екологічної економіки та економіки природокористування, що мають різні напрями економічної теорії, а саме нормативної та позитивної. Встановлено, що екологічна економіка – це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Констатовано, що екологічна економіка землекористування досліджує, якою має бути економіка землекористування та система ціннісних відносин, що виражають цілі сталого (збалансованого) його розвитку. Також авторами обґрунтовано, що екологічна економіка землекористування – це соціальний ідеал еколого-економічних відносин, що ґрунтуються на

екологічних цінностях і виражають розумне (ноосферне) ставлення до природи та її земельних і інших природних ресурсів. Основою предмета дослідження екологічної економіки землекористування є мотиваційні відносини економіки сталого (збалансованого) розвитку землекористування та еколого-економічний механізм відтворення земельних і інших природних ресурсів. У своїй теоретичній побудові екологічна економіка землекористування виходить за рамки власне економіки землекористування в тому плані, що досліджує проблеми нормативного відтворення земельного та екологічного капіталів (включно з нормами етичного порядку) як головних структурних елементів сталого (збалансованого) розвитку. Це дозволило авторам запропонувати, логічно-змістову структурну схему формування засад розвитку екологічної економіки землекористування як науки. Констатовано, перехід до екологічної економіки землекористування пов'язаний із розвитком сталого (збалансованого) землекористування. Запропонована логічно-змістова схема формування сталого (збалансованого) землекористування та місце в ній екологічної економіки землекористування. Це дозволило встановити, що при певному рівні матеріального достатку організація розумного землекористування повинна виходити з економіки рівноважної взаємодії суспільства, землегосподарювання та природи. Відповідно, земельний та екологічний капітали (продукування потенціалу земельних та інших природних ресурсів і частково природи у вартісному вимірі) можуть збільшуватися лише у тому випадку, якщо зростають вкладення у духовний розвиток суспільства (включаючи сферу земельно-екологічних послуг), причому більш прискореними темпами, ніж у матеріальне виробництво. Відповідно, екологічна економіка землекористування – наука політична. Будучи носієм необхідного, екологічна економіка землекористування формує ідеологію сталого (збалансованого) розвитку на основі утвердження екологічних та моральних цінностей, виразом яких є не чисте повітря та вода (це утилітарний погляд на необхідні цінності), а краса землі і природи, її святість та велич.

The article is devoted to the study of the conceptual basis and essence of the development of the ecological economy of land use in the context of its sustainable (balanced) development. In the process, the conceptual foundations of the formation of land use economics as a science were investigated and presented schematically, which made it possible to establish that the ecological sphere plays a constructive role. It has been clarified that the ecological economy and the economy of nature use have different directions of economic theory, namely normative and positive. It has been established that ecological economics is a science based on normative economic theory. It has been established that the ecological economics of land use examines what should be the economy of land use and the system of value relations expressing the goals of its sustainable (balanced) development. The authors also substantiated that the ecological economy of land use is a social ideal of ecological and economic relations based on ecological values and expressing a reasonable (noospheric) attitude towards nature and its land and other natural resources. The basis of the research subject of the ecological economy of land use is the motivational relations of the economy of sustainable (balanced) development of land use and the ecological and economic mechanism of reproduction of land and other natural resources. In its theoretical construction, the ecological economics of land use goes beyond the actual economics of land use in that it investigates the problems of normative reproduction of land and ecological capitals (including norms of ethical order) as the main structural elements of sustainable (balanced) development. This allowed the authors to propose a logical and meaningful structural scheme for the formation of the foundations of the development of the ecological economy of land use as a science. It was established that the transition to an ecological economy of land use is connected with the development of sustainable (balanced) land use. A logical and meaningful scheme for the formation of sustainable (balanced) land use and the place of the ecological economy of land use in it are proposed. This made it possible to establish that at a certain level of material wealth, the organization of reasonable land use should be based on the economy of balanced

interaction of society, land management and nature. Accordingly, land and ecological capital (production of the potential of land and other natural resources and partly nature in terms of value) can increase only if investments in the spiritual development of society (including the sphere of land and environmental services) increase, and at a faster pace than in material production. Accordingly, ecological economics of land use is a political science. Being the carrier of necessity, ecological economics of land use forms the ideology of sustainable (balanced) development based on the affirmation of ecological and moral values, the expression of which is not just clean air and water (this is a utilitarian view of necessary values), but the beauty of the land and nature, its sanctity and grandeur.

Ключові слова: *екологічна економіка землекористування, нормативна економіка, позитивна економіка, стале (збалансоване) землекористування.*

Keywords: *ecological economics of land use, regulatory economics, positive economics, sustainable (balanced) land use.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Екологічні проблеми земле- і природокористування та необхідність переходу до сталого розвитку актуалізують доцільність зміни основних цінностей людини щодо земельних ресурсів та соціальної лінії її поведінки. У цьому контексті екологія, в тому числі землекористування, перетворюється на вчення про виживання людства. Так, на думку Л.Г. Мельника [4], **екологічна економіка** – галузь знань, що вивчає взаємозв'язки між природними та економічними системами, яка зародилася у 1960-х рр. в економічно розвинутих країнах на основі поєднання ресурсів економіки з економікою природокористування й галузями традиційної екології.

Поступово виходячи за межі біології, вона стає міжпредметною дисципліною. Йде процес екологізації сучасних природничих та суспільних наук, самого знання людини про навколишній світ. В даний час екологія розглядається як особливий загальнонауковий підхід до вивчення різних

об'єктів природи та суспільства, дослідженню різноманітних явищ у системах *«жива природа – нежива природа»*, *«природа – світова економіка»*, *«природа – економіка»*, *«землекористування як екосистема – економіка»* та як вона зароджувалася і розвивалася як особливий напрям у системі біологічних наук, отримує свою постійне місце в рамках суспільних наук.

У науково-практичному розумінні екологічна проблема – категорія історична, що виражає не так безпосередню різнопланову діяльність суспільства щодо збереження навколишнього природного середовища в її першоствореному стані, як процес активного науково обґрунтованого земле- та природокористування. Відповідно, питання розвитку екологічної економіки землекористування, особливо в системі його сталого (збалансованого) розвитку є досить актуальним питанням.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження понятійного базису та сутності розвитку екологічної економіки землекористування, особливо в контексті його сталого (збалансованого) розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загострення екологічних проблем пов'язане (*якщо не враховувати суто біологічну сторону*) з посиленням впливу на землю та навколишнє природне середовище антропогенного чинника. Отже, і витoki цієї проблеми лежать не в площині природи, а площині суспільства (людини). А як відомо, розвиток суспільства вивчають суспільні науки. Проте специфіка проблем взаємодії нашого суспільства та природи визначає і принципово новий загальнонауковий (*методологічний*) підхід у межах суспільних наук, а саме екологічний. У системі суспільних наук виділяється кілька напрямів дослідження екологічних проблем, зокрема:

- *соціальна екологія*. Наприкінці 50-х років минулого століття екологічний підхід поширився на соціальну сферу та виділилася нова наука – соціальна екологія. Специфіка людини (*істоти одночасно біологічної та*

соціальної) визначає характерну особливість розгляду її взаємодії з життєвим середовищем – через призму соціальних відносин, що реалізовує соціальна екологія. Об'єктом цієї науки є система *«суспільство – природа»*, в тому числі підсистема *«суспільство – землекористування»*, предметом дослідження – є взаємодія елементів як системи та і підсистеми, завданням – пізнання законів взаємодії, а метою – розробка теорії управління процесом взаємодії;

- *глобальна екологія*. У зв'язку з тим, що сучасна людська діяльність має не тільки величезну творчу, а й руйнівну силу, взаємодія суспільства і природи набуває планетарного значення. Глобальна екологічна небезпека, спільність об'єктів природи (*земля – єдина екологічна система*), потреба у спільному пошуку наукових, технічних і політичних рішень складних проблем об'єктивно зумовлюють необхідність міжнародного співробітництва у сфері земле- та природокористування незалежно соціально-політичного устрою держав. Воно можливе на основі колективних дій і має бути спрямоване на запобігання великомасштабним кризовим ситуаціям як у навколишньому середовищі, так і у використанні та охороні земельних ресурсів [14]. Теоретичну основу співробітництва має забезпечити глобальна екологія. Об'єктом її досліджень є взаємодія світової системи (*сукупності держав та національних господарств світу*) з різними природними системами та біосферою в цілому. Предмет нової науки – міжнародні проблеми управління екосферними процесами та науково-обґрунтованим розподілом функціонального розподілу земельних ресурсів, їх збереженням і охороною [7];

- *економічна екологія*. На стику економіки та екології виникає новий науковий напрямок – економічна екологія. Жива природа визначає стан решти природи, впливає на розвиток людського суспільства. Тому теоретичні положення економічної екології повинні пронизувати весь зміст економіки землекористування як науки. Це частина цілого, його ядро. Не випадково, що в багатьох роботах вчених, а саме таких як: Н.П. Федоренко [16],

Т.С. Хачатуров [17], М.Я. Лемешев [3], К.Г. Гофман [1], Н.Ф. Реймерс [6], Ю.Ю. Туниця [15], Мельник Л.Г. [5] на ранніх етапах розвитку даної науки нарівні з економікою природокористування застосовуються такі синоніми, як економічна екологія, біоекономіка, екологічна чи енвайронментальна (*від* англ. *environment* – оточення – *е-середовище*) економіка, еконологія (*новий розділ науки, що виник на межі екології та економіки*).

Екологічно здорове буття може бути забезпечене лише на основі гомоекономіки, економіки людської. **Економіка** (*«уміння вести домогосподарство»*) та **екологія** (*«наука про домогосподарство»*) – однокорінні слова. Однокорінними є також *«гемо»* і *«гумус»*, що походять від індоєвропейського позначення землі. Людина та земля мають не лише загальне звучання – вони єдині. Знищуючи гумус, людина знищує себе. Розглядаючи взаємозв'язок та синтез екології та економіки, їх визначальну роль у формуванні економіки землекористування, звернемо увагу на близькість визначень цих двох наук.

Екологія – наука, що вивчає відносини організмів між собою та навколишнього середовища в процесі їх життєдіяльності і використання обмежених ресурсів місцеперебування [8]. Обмеженість ресурсів місцеперебування (*що розглядається як екологічна ніша, тобто як сукупність умов життя виду або його популяції*) призводить (за Е. Геккелем) до системи замкнутих взаємовідносин, які Ч. Дарвін назвав боротьбою за існування.

Обмеженість ресурсів місцеперебування і замкнутість взаємовідносин є головною причиною їх ціннісного змісту, обумовлена інтересами (потребами) самого життя та його джерела – енергії. В даному контексті життя – це перетворення енергії біологічним шляхом і неперервне відтворення інформації для її передачі в майбутнє в умовах конкурентної боротьби за ресурси існування.

Економіка – наука про відносини, що виникають між людьми щодо відтворення (*використання, присвоєння*) обмежених матеріальних і

нематеріальних благ. Вона «вивчає, як суспільство використовує обмежені ресурси, щоб виробляти різні товари, і розподіляє їх серед людей» [13]. У гуманістичному аспекті визначення економіки дав великий англійський економіст XIX ст. Альфред Маршалл – це «вчення про нормальну життєдіяльність людини».

Концепція формування економіки землекористування базується на синтезі екології та економіки, інтеграції «різнорідних» відносин природи в частині землекористування як екосистеми та суспільства, взаємозв'язках екологічних та економічних законів.

Схематично концептуальні засади формування економіки землекористування як науки приведені на рис. 1.

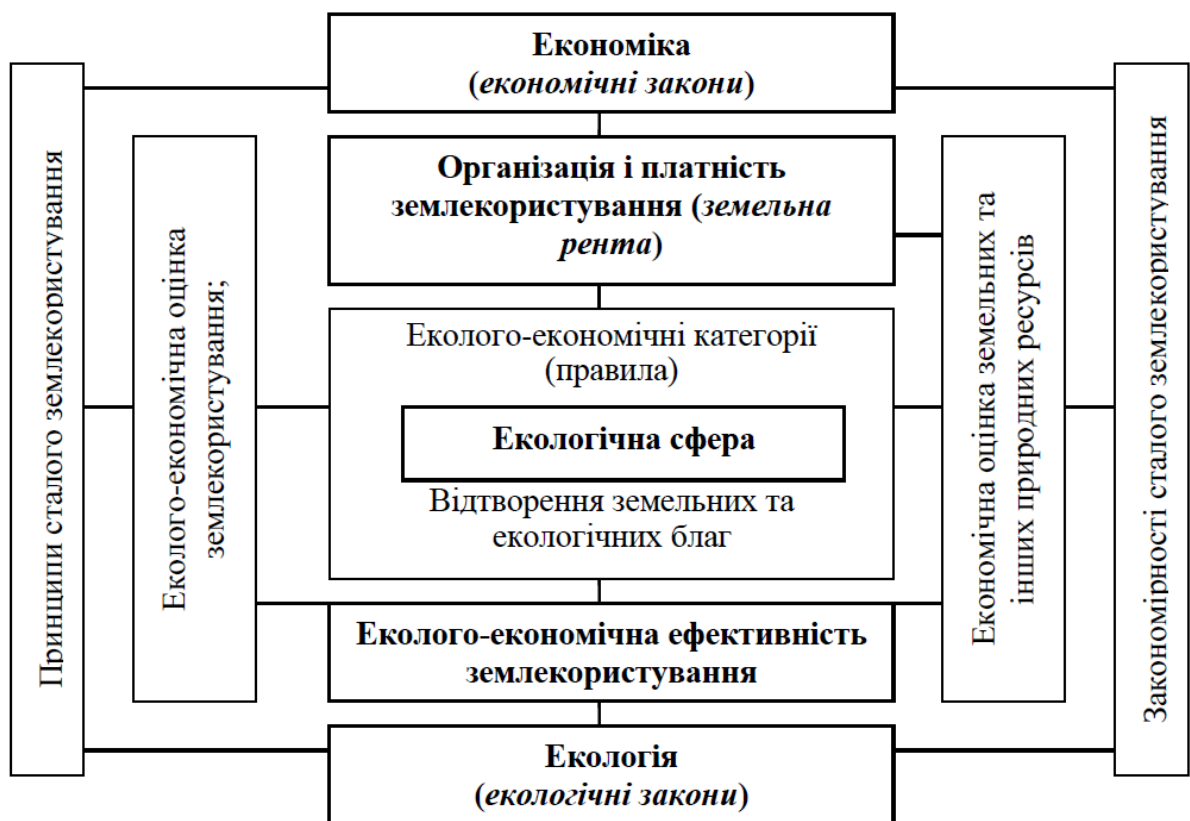

Рисунок 1. Концептуальні засади формування економіки землекористування [11]

Конструктивну роль у формуванні економіки землекористування відіграє екологічна сфера, як сфера організації екологоорієнтованого

(ресурсозберігаючого) землекористування, система платності та нормативності (регламентації), заснована на рентних земельно-екологічних відносинах. В основі опори даної «конструкції» виступають **закономірності та принципи сталого землекористування**, що визначають головний шлях розвитку економічних відносин землекористування та їх трансформацію в еколого-економічні відносини.

До цього часу ведуться дискусії щодо наукового змісту і відмінностей екологічної економіки та економіки природокористування [4]. Виділення таких «специфічних» категорій екологічної економіки, як «природний капітал» та «екосистемні послуги», а також використання в екологічній економіці знань біології та екології є не менше актуальним для економіки природокористування, і тим більше економіки землекористування. Тому дана аргументація про відмінність наук, не є переконливою. Певну ясність на відміну двох наук вносить підхід, заснований на структуризації об'єкта дослідження економічних та еколого-економічних проблем природокористування та посилення (або ослаблення) у ньому представлення еколого-економічного синтезу та екологічних категорій.

Однак принципова відмінність екологічної економіки від економіки природокористування полягає не в самій структуризації об'єкта дослідження (*це вдруге*), а в їх приналежності до різних напрямів економічної теорії: нормативної чи позитивної.

Нормативна економічна теорія виражає систему оціночних суджень щодо того, якою має бути економіка: її мета, ідеал, політика.

Позитивна економічна теорія досліджує реальні залежності у системі економічної поведінки людини та суспільства. У концентрованому вигляді про подібність або відмінність економіки природокористування та екологічної економіки говорить предмет дослідження цих двох економічних наук

Економіка землекористування – це наука про економічні, економіко-екологічні та еколого-економічні відносини (інтереси), що виникають між

людьми в процесі використання (або ширшого відтворення) обмежених земельних ресурсів і пов'язаних з вибором альтернатив задоволення земельно-ресурсних і ресурсно-екологічних потреб людини (суспільства) [2; 9; 11]. Таке узагальнене визначення, засноване на позитивній економічній теорії, повністю «поглинає» і «розчиняє» предмет дослідження екологічної економіки. **Зміст екологічної економіки** виражає не будь-які, а тільки **еколого-економічні відносини**, тобто відносини, в яких економічні інтереси виникають і реалізуються екологічним цілепокладанням (імперативом) людського розвитку.

Екологічна економіка – це наука про еколого-економічні відносини, що виникають у процесі відтворення життя (включаючи його землегосподарювання і енергозабезпечення) та вибору альтернатив розвитку сталого (збалансованого) землекористування. Таким чином, екологічна економіка, будучи складовою економіки земле- та природокористування, має в той же час своє самостійне економічне поле дослідження, що виходить за межі власне економіки землекористування, вторгаючись в сферу соціально-економічних відносин відтворення життя і в систему його мотиваційних відносин, пов'язаних із нормою поведінки людини в процесі земле- та природокористування.

Реальна дійсність відображає як позитивні, так і нормативні процеси землекористування [12]. Чим більшою мірою у системі землекористування присутній нормативний початок (включаючи соціально-екологічну норму поведінки людини), тим ефективніше вона (система) просуватиметься шляхом екологізації своєї економіки та досягнення цілей сталого розвитку.

Отже, можна констатувати, що **екологічна економіка** – це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Між двома напрямками економічної теорії – нормативною та позитивною – існує діалектичний взаємозв'язок. Основні положення нормативної економіки, що визначають та виражають цілепокладання соціально-економічного розвитку, впливають на структуру та зміст економічних відносин (інтересів). У свою чергу, реальні

економічні інтереси та взаємозв'язки, які досліджує позитивна економічна теорія, визначають шляхи досягнення цілі і при необхідності коригують саму мету. У цій конструкції мета є визначальною підсистемою, формуючи зміст та напрямок розвитку економічних (еколого-економічних) земельних відносин в процесі організації використання і охорони земель.

Відповідно, *екологічна економіка землекористування досліджує, якою має бути економіка землекористування та система ціннісних відносин, що виражають цілі сталого (збалансованого) розвитку.*

Основою предмета дослідження екологічної економіки землекористування є мотиваційні відносини економіки сталого (збалансованого) розвитку землекористування та еколого-економічний механізм відтворення земельних та інших природних ресурсів. Предмети дослідження екологічної економіки землекористування та економіки сталого (збалансованого) розвитку землекористування багато в чому переплітаються, але екологічна економіка землекористування тому й називається «екологічною», що в ній визначальну роль відіграє екологічний імператив, який виражає політику переваги екологічних цілей у співвідношенні з іншими цілями соціально-економічного розвитку людського суспільства. Головне призначення екологічного імперативу – змінити ціннісні орієнтири людини, її уявлення про багатство та обов'язок перед природою.

У контексті сказаного, ***екологічна економіка землекористування*** – це соціальний ідеал еколого-економічних відносин, що ґрунтуються на ***екологічних цінностях*** і виражають розумне (ноосферне) ставлення до природи та її земельних і інших природних ресурсів.

Духовний розум як найвищий прояв гуманізму, що стверджує вільну і всебічно розвинену особистість, не може бути у відриві від екології – системи відносин, що виражають природу людини та її сутнісні взаємозв'язки з навколишнім світом, землею та природою. Цінність, висловлюючи високий рівень духовної культури, зокрема, той рівень, який

орієнтує належне, включає не тільки норми чи звичаї, а й інтерес, борг, ідеал, спонукання і мотивацію. Цінність передбачає вибір.

Ієрархія цінностей, будучи результатом досвіду культурної діяльності людства, виглядає так:

- ◆ сфера життєвих цінностей та благ (*земля, житло, харчування, одяг, комфорт тощо*);
- ◆ окремі духовні цінності (*соціальні, політичні, релігійні та ідеологічні, художньо-естетичні, сімейно-родинні та трудові тощо*);
- ◆ моральні цінності і насамперед визнання цінностей особистості та земельних.

У своїй теоретичній побудові екологічна економіка землекористування виходить за рамки власне економіки землекористування в тому плані, що досліджує проблеми нормативного відтворення земельного та екологічного капіталів (*включно з нормами етичного порядку*) як головних структурних елементів сталого (*збалансованого*) розвитку (рис. 2). Ідея про задоволення людських потреб та зміна цих потреб (*їх норми тощо*) під впливом розвитку нових якостей людини, її знань, виховання, ціннісних орієнтацій та устремлінь є основою для розробки концептуальних засад формування **екологічної економіки землекористування**. Екологічна економіка землекористування як необхідне народжується у сутнісному – у реальній системі економічних відносин землекористування та соціально-екологічних процесах відтворення життя людей. «Необхідне» не можна досліджувати без сутнісного, як і те, що не можна пізнати без необхідного. Цілком очевидно, необхідне домінує над сутнісним, визначаючи напрямок його розвитку та трансформацію в нову якість.

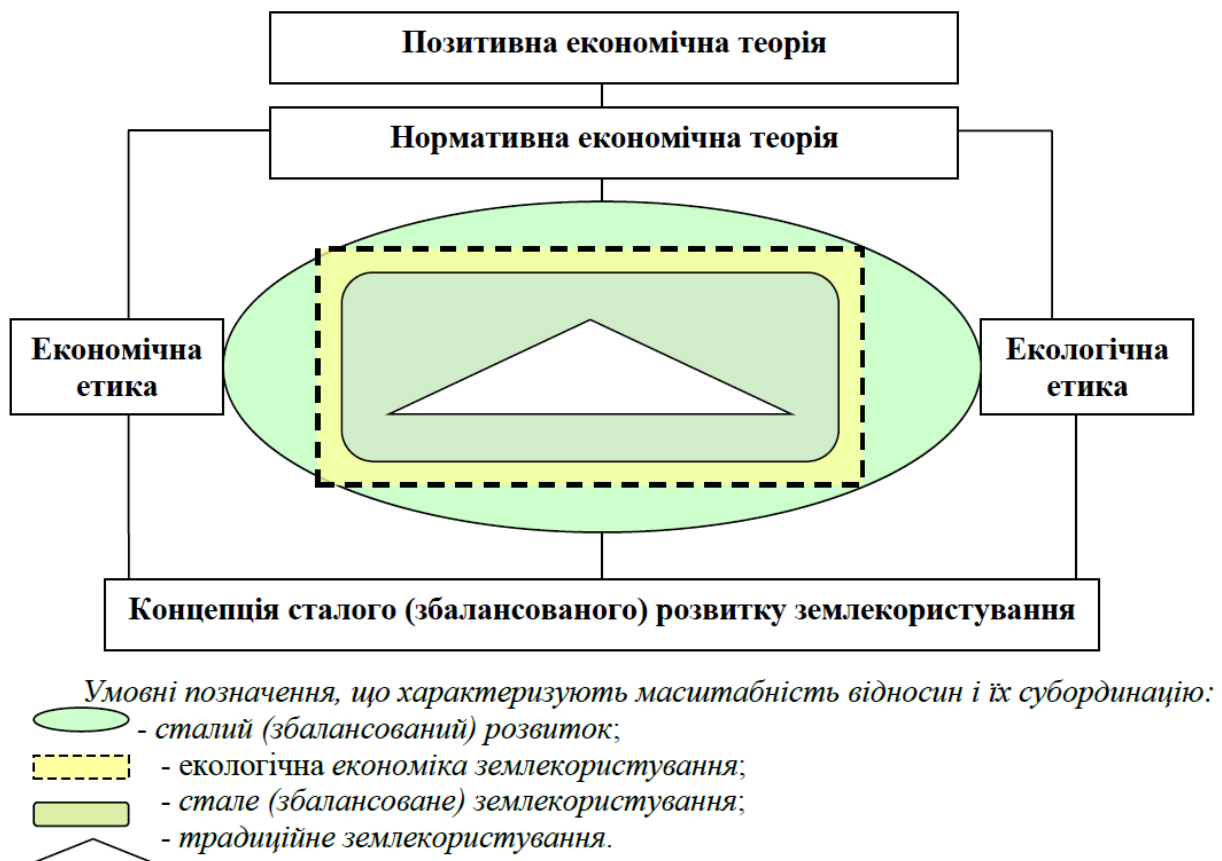

Рисунок 2. Логічно-змістовна структурна схема формування засад розвитку екологічної економіки землекористування як науки

Як випливає з рисунку 2, екологічна економіка землекористування як необхідне визначає процес формування нової (еколого-економічної) системи землекористування, виражаючи мету останньої.

Екологічна економіка землекористування як ідеал з урахуванням розвитку загальної, екологічної та професійної культури не фрагментно, а системно трансформується у майбутнє. Екологічну економіку землекористування визначає та розвиває екологоорієнтована система матеріальних та духовних потреб, які повністю пов'язані з **нормами економічної та екологічної етики**. Найскладніша норма етичного порядку – екологічно обмежені матеріальні потреби.

Зростаюча у часі проблема збереження якості навколишнього природного середовища та визначальна роль у цьому процесі екологічних зв'язків (конструкцій) природних комплексів переміщує традиційні матеріальні цінності землекористування в екологічний бік. У цьому аспекті

має здійснюватися перехід від екологічних обмежень матеріального виробництва до матеріальних відносин суспільного відтворення та його структуризації задоволення екологічних потреб.

Перехід до екологічної економіки землекористування пов'язаний із розвитком сталого (збалансованого) землекористування. Сутність сталого (збалансованого) землекористування виражається через категорію «відтворення земельних та інших природних благ», що розуміється в широкому розумінні як триєдиний процес, що включає: «відновлення (охорону) екологічних систем» – «експлуатацію земельних та інших природних ресурсів» – «переробку природної сировини».

У принциповому значенні слова витоки екологізації землекористування лежать у площині духовно-моральних засад розвитку нації (народу). У свою чергу духовно-моральні основи безпосередньо пов'язані з рівнем матеріального достатку (*розумних матеріальних потреб*). Історія розвитку суспільства свідчить про те, що під владою закону збагачення людського інтелекту із сили духу перетворюється на знаряддя самознищення. Духовність людини вже давно підірвана її безмірним домаганням «прибуткової» природи. Жадібність наживи віддаляє людину від землі та природи, розриваючи природний ланцюг землекористування – духовність – організація використання і охорони земель – природа.

Відсутність ланки «духовність» рано чи пізно веде до економіки, що саморуйнується. Якщо матеріальна забезпеченість (достатність) зберігає суспільство, то духовна бідність його руйнує. Нагромадження духовного багатства суспільства – і є творення природи та формування сталого (збалансованого) землекористування. Саме духовність спрямовує виробництво матеріальних благ (економіку) у необхідне для природи та людини русло, забезпечує збереження самого життя. Духовність суспільства – це його соціальний капітал, спадщина попередніх щаблів культури. Перехід у нову (екологічну) сутність економічних відносин у галузі земельних відносин визначається не соціальними формами організації суспільства –

плануванням чи ринком, а внутрішнім змістом цих відносин, їх цілепокладанням.

Землекористування як духовно-матеріальний процес виражає всю складність взаємодії суспільства, землегосподарювання і природи, набуваючи на поверхні соціального життя конкретних економічних форм [10]. Сучасні економічні форми у вигляді ринкових відносин не до кінця відображають духовно-культурну сторону взаємодії суспільства. Єдність духовно-матеріального процесу землекористування відображає його екологічну спрямованість.

Виходячи з вищевикладеного, матеріальна діяльність людей (землегосподарювання) не може мати іншої форми свого існування, як екологічна економіка землекористування. **Екологічна економіка землекористування** – це економіка відтворення життя людини, а не тільки земельних та інших природних ресурсів і матеріальних благ. Відтворення останніх є основним предметом ринкової економіки. Анатомію формування сталого (збалансованого) землекористування та місце в ній екологічної економіки землекористування можна відобразити в логічно-змістовній схемі (рис. 3). З наведеної схеми випливає, що при певному рівні матеріального достатку **організація розумного землекористування повинна виходити з економіки рівноважної взаємодії суспільства, землегосподарювання та природи.**

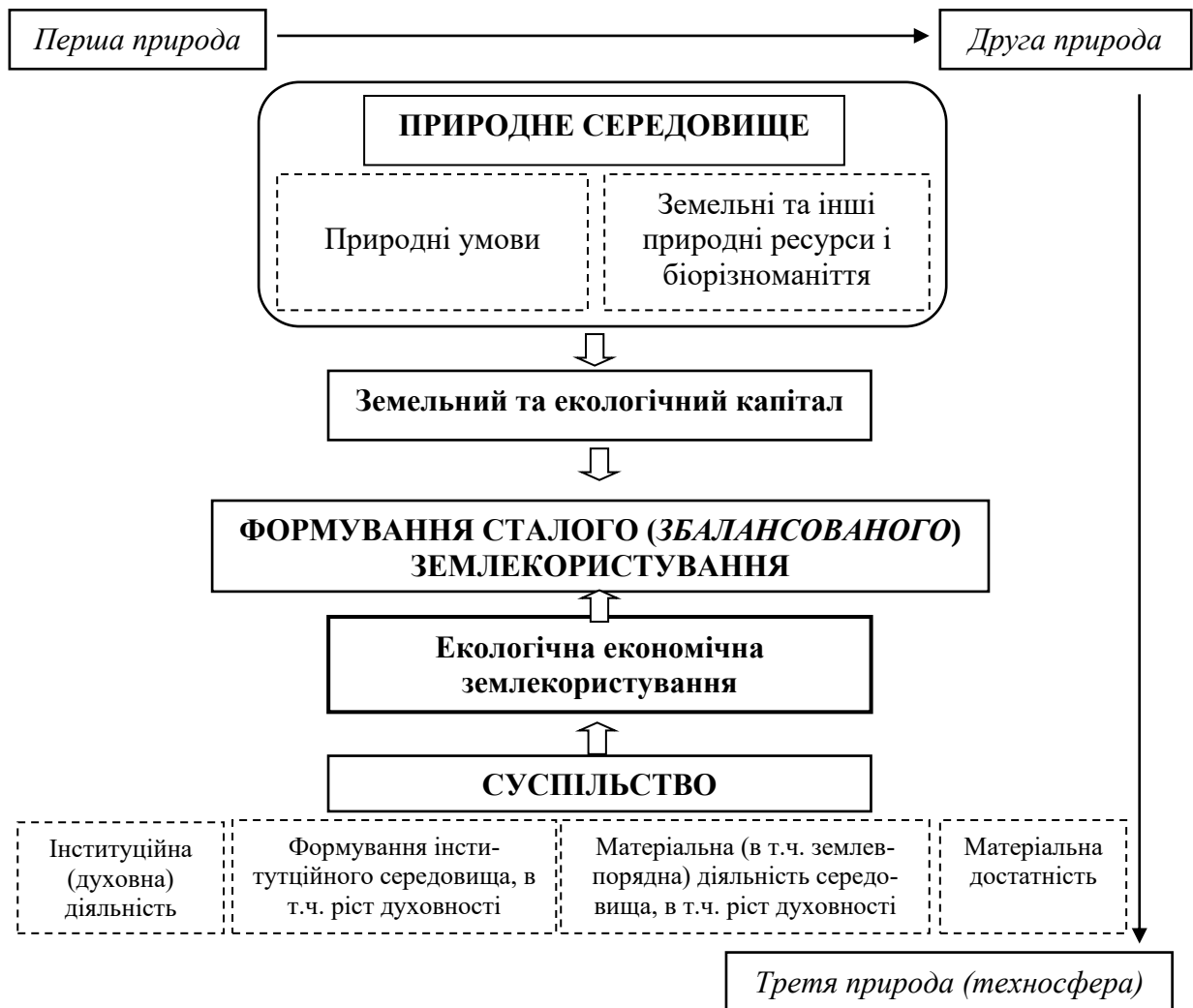

Рисунок 3. Логічно-змістовна схема анатомії формування сталого (збалансованого) землекористування

Земельний та екологічний капітали (*продукування потенціалу земельних та інших природних ресурсів і частково природи у вартісному вимірі*) можуть збільшуватися лише у тому випадку, якщо зростають вкладення у духовний розвиток суспільства (*включаючи сферу земельно-екологічних послуг*), причому більш прискореними темпами, ніж у матеріальне виробництво. Відповідно, **екологічна економіка землекористування** – наука політична. Будучи носієм необхідного, екологічна економіка землекористування формує ідеологію сталого (збалансованого) розвитку на основі утвердження екологічних та моральних цінностей, виразом яких є не чисте повітря та вода (*це утилітарний погляд на необхідні цінності*), а краса землі і природи, її святість та велич.

Перехід до екологічної економіки землекористування лежить у сфері культури нації та землегосподарювання. Формування та розвиток екологічної економіки землекористування визначає інтелектуально-духовний фактор. Структурними рівноцінними елементами даного чинника виступають освіта та виховання. Конструктивною основою вирішення екологічних проблем може стати нова етика раціонального землекористування, яка стверджує через правові норми та економічні стимули (механізми) силу духовних цінностей людської природи та їх визначальну роль у формуванні національного багатства – землі. Панівна етична норма поведінки людини, обумовлена еколого-економічними цінностями, здатна визначати не тільки темпи, а й напрями економічного розвитку, що відповідають гуманному світові людини. Етична екологічна та економічна норми поведінки людини виражають сутнісний бік економіки землекористування та одночасно визначають основи формування еколого-економічної політики сталого розвитку землекористування.

Резюмуючи головні характеристики економіки землекористування та екологічної економіки землекористування, їх діалектичний взаємозв'язок, слід підкреслити, що теоретичний зміст сучасного етапу розвитку еколого-економічної теорії виражають такі акценти:

- ◆ вибір людей в умовах зростаючої ролі обмеженості земельних та інших природних (екологічних) ресурсів;
- ◆ еколого-економічні протиріччя;
- ◆ фактори та механізми сталого розвитку землекористування;
- ◆ економічні інтереси екологічного імперативу та відтворення земельного і екологічного капіталів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В процесі дослідження, встановлено, що *екологічна економіка землекористування* – це соціальний ідеал еколого-економічних відносин, що

ґрунтуються на **екологічних цінностях** і виражають розумне (ноосферне) ставлення до природи та її земельних і інших природних ресурсів. Вона досліджує, якою має бути економіка землекористування та система ціннісних відносин, що виражають цілі сталого (збалансованого) розвитку. Основою предмета дослідження екологічної економіки землекористування є мотиваційні відносини економіки сталого (збалансованого) розвитку землекористування та еколого-економічний механізм відтворення земельних і інших природних ресурсів. У своїй теоретичній побудові екологічна економіка землекористування виходить за рамки власне економіки землекористування в тому плані, що досліджує проблеми нормативного відтворення земельного та екологічного капіталів (*включно з нормами етичного порядку*) як головних структурних елементів сталого (збалансованого) розвитку.

Обґрунтовано, що при певному рівні матеріального достатку **організація розумного землекористування повинна виходити з економіки рівноважної взаємодії суспільства, землегосподарювання та природи**. Відповідно, земельний та екологічний капітали (*продукування потенціалу земельних та інших природних ресурсів і частково природи у вартісному вимірі*) можуть збільшуватися лише у тому випадку, якщо зростають вкладення у духовний розвиток суспільства (*включаючи сферу земельно-екологічних послуг*), причому більш прискореними темпами, ніж у матеріальне виробництво. Відповідно було з'ясовано, що **екологічна економіка землекористування** – наука політична. Будучи носієм необхідного, екологічна економіка землекористування формує ідеологію сталого (збалансованого) розвитку на основі утвердження екологічних та моральних цінностей, виразом яких є не чисте повітря та вода (*це утилітарний погляд на необхідні цінності*), а краса землі і природи, її святість та велич.

Перспективи подальших розвідок закріплюються в дослідженні функціональних зв'язків у системі «економіка – екологія».

землекористування» та їх впливу на формування системи екологічно збалансованої та ефективної економіки землекористування.

Література

1. Гофман, К.Г. Экономический механизм природопользования в условиях перехода к рыночной экономике. Экономика и математические методы. 1991. Т. 27, вып. II. С. 427–439.
2. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування. Тернопіль: Підручники та посібники, 2010. 308 с.
3. Лемешев М.Я. Экономика и экология: роковой конфликт и пути его разрешения. Вопросы экономики. 1990. № 11. С. 68–73.
4. Мельник Л. Г. Екологічна економіка. Суми: Університетська книга. 2006. 367 с.
5. Мельник Л.Г., Мельник О.И. Экологизация экономики. Экологизация людей. Под ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна. Экономика природопользования. К.: Наукова думка, 1998. С. 350-372.
6. Реймерс Н.Ф. Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы. М.: Россия молодая, 1994. 352 с.
7. Состояние мировых земельных и водных ресурсов для производства продовольствия и ведения сельского хозяйства. Управление системами, находящимися под угрозой. ФАО, 2012. URL: <http://www.fao.org/documents/card/en/c/55f37fbb-1835-58b1-84bf-06c26b6d9902/>.
8. Третьак А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія. Херсон : Грінь Д.С., 2012. 440 с.
9. Третьак А.М. Економіка землекористування та землевпорядкування: навч. посіб. К.: ТОВ ЦЗРУ, 2004. 542 с.

10. Третяк А.М., Другак В.М. Земельна політика та земельні відносини: соціально-економічні і духовні аспекти розвитку. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 178 с.
11. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А. Концептуальні засади розвитку економіки землевпорядкування в Україні. Агросвіт. 2022. № 17-18. С. 3-14.
12. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О., Третяк Р.А. Визначення та сутність землевпорядного і екологічного нормування режиму землекористування. Ефективна економіка. 2023. №7. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1417>.
13. Третяк А.М., Третяк В.М., Курильців Р.М., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія. Біла Церква: ТОВ «Білоцерків друк», 2021. 227 с.
14. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. Земельні ресурси та їх використання: навч. пос. Біла Церква: «ТОВ «Білоцерківдрук», 2022. 304 с.
15. Туниця Ю.Ю. Эколого-экономическая эффективность природопользования. М.: Наука, 1980. 213 с.
16. Федоренко Н.П., Реймерс Н.Ф. Природные ресурсы: системная классификация, учет и общие принципы управления. Вопросы географии. М., 1977. № 104. Системные исследования природы. С. 179–181.
17. Хачатуров Т.С. Экономика природопользования. М.: Экономика, 1982. 256 с.

References

1. Goffman, K. (1991), “Economic mechanism of environmental management in the conditions of transition to a market economy”, *Economics and mathematical methods*, vol. 27 (II), pp. 427–439.

2. Drugak, V.M. (2010), *Teoretychni ta metodychni osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia* [Theoretical and methodical bases of land use economy], Pidruchnyky ta posibnyky, Ternopil, Ukraine.
3. Lemeshev, M. (1990), “Economics and ecology: fatal conflict and ways to resolve it”, *Economic issues*, vol. 11. pp. 68–73.
4. Melnyk, L.H. (2006), *Ekolohichna ekonomika* [Ecological Economics], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
5. Melnik, L. and Melnik, O. (1998), *Jekologizacija jekonomiki. Jekologizacija ljudej* [Greening the economy. Greening people], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
6. Reymers, N. F. (1994), *Ekologiya (teorii, zakony, pravila, printsipy i gipotezy)* [Ecology (theory, laws, rules, principles and hypotheses)], rossiya molodaya, moscow, russia.
7. FAO, (2013), “The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture (SOLAW)”, Managing systems at risk. FAO and Ves Mir, Rome, Italy, available at: <http://www.fao.org/documents/card/en/c/55f37fbb-1835-58b1-84bf-06c26b6d9902/> (Accessed 25 Sept 2023).
8. Tretiak, A. (2012), *Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia* [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration], Green D.S., Kherson, Ukraine.
9. Tretiak, A.M. (2004), *Ekonomika zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia* [Economics of land use and land management], TOV TsZRU, Kyiv, Ukraine.
10. Tretiak, A.M. (2007), *Zemel'na polityka ta zemel'ni vidnosyny: sotsial'no-ekonomichni i dukhovni aspekty rozvytku* [Land policy and land relations: socio-economic and spiritual aspects of development], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

11. Tretiak, A., Tretiak, V. and Hunko, L. (2022), “Conceptual foundations of the land planning economy development in Ukraine”, *Agrosvit*, vol. 17-18, pp. 3–14. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.17-18.3>.

12. Tretiak, A., Tretiak, V., Kapinos, N. and Tretiak, R. (2023), “Definition and essence of land planning and ecological regulation of the land use regime”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 7, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1842/1858/> (Accessed 25 Sept 2023).

13. Tretiak, A., Tretiak, V., Kuryltsiv, R., Pryadka, T., Kapinos, N. and Tretiak, N. (2021), *Upravlinnjazemel'nimi resursami ta zemlekoristuvannjam: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky* [Land resource management and land use management: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

14. Tretiak, A., Tretiak, V., Pryadka, T., Trofimenko, P. and Trofimenko, N. (2022), *Zemel'ni resursy ta ikh vykorystannia* [Land resources and their use], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

15. Tunitsya, Yu. (1980), *Jekologo-jekonomicheskaja jeffektivnost' prirodogopol'zovanija* [Ecological and economic efficiency of environmental management], Nauka, moscow, russia.

16. Fedorenko, N. and Reimers, N. (1977), “Natural resources: system classification, accounting and general principles of management”, *Geography questions*, vol. 104, pp. 179–181.

17. Khachaturov, T. (1982), *Jekonomika prirodogopol'zovanija* [Environmental economics], Jekonomika, moscow, russia.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023 р.